

SOLYMOSI LÁSZLÓ

Szent László király

A TEMETÉSTŐL A SZENTTÉ AVATÁSIG

„Bűnös vagyok, mert a földi hatalmat a legsúlyosabb vétkek nélkül nem lehet gyakorolni.” A citátum Szent László király (1077–1095) leveléből való. Az idézett részlet a kor felfogásával összhangban fogalmazta meg a halandó ember, a bűn és a hatalom kapcsolatát. Itt azonban ennél többről van szó: egy keresztény uralkodó önkritikus vallomásáról. László bűnösnek érezte magát, ám kortársai becsülték, a legnagyobbak közé számították, és hamarosan kialakult tisztelete szentté avatásához vezetett. Ez a tanulmány három kérdésre kíván választ adni. Hová temették László királyt? Hogyan bontakozott ki kultusza? Miként avatták szentté?

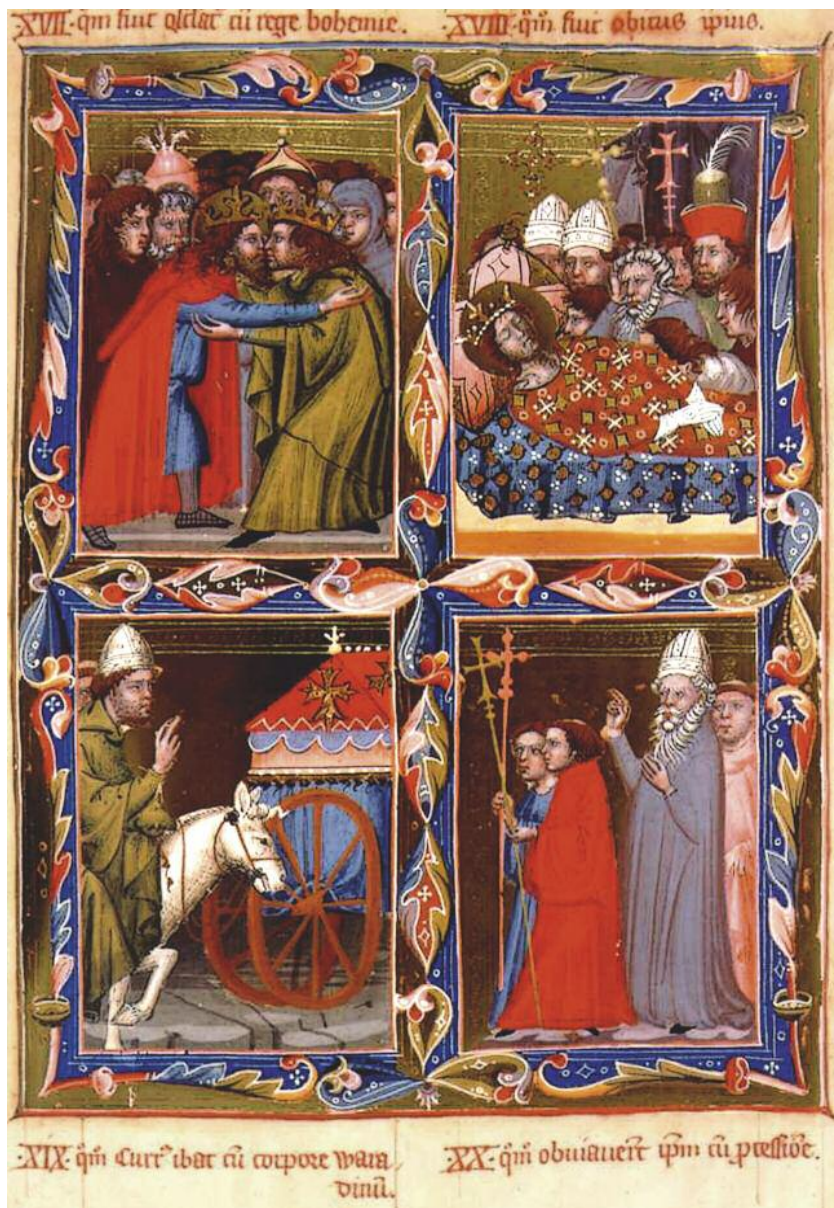
A Szent László-herma (bal oldalon)
és belső ereklyetartója a király koponyájával (fent)
Fotó: Mudrák Attila

HOVÁ TEMETTÉK A KIRÁLYT?

Szent László király 1095-ben távozott az élők sorából. Sírhelyét a források egyértelműen meghatározták: az uralkodót az általa alapított váradi székesegyházban temették el. Mátyás Flórián történész (1818–1904) 1900. június 11-én a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának felolvasóülésén azonban ettől eltérő, új elképzelést ismertetett. Eszerint Szent László királyt először az ugyancsak általa alapított somogyvári bencés apátságban temették el, ahonnan földi maradványait később – valamikor 1192 előtt – vitték Váradra és helyezték el a székesegyházban. Mátyás Flórián véleménye gyorsan elterjedt, és állításának egészen napjainkig csak kevesen mondtak ellent. A kételkedésben a legmesszebb Tóth Sándor művészettörténész (1940–2007) jutott, amikor 2001-ben leírta, hogy „*Tihany és Szekszárd vitathatatlanul királyi temetkezéshelyül szolgált, Somogyvár ilyen szerepe viszont kétségbe vonható*”.

Mátyás Flórián nézetét megelőzően a történeti feldolgozások és maguk a források is kivétel nélkül váradi temetésről tanúskodnak. A *Szent László-legenda* 1200 táján megformált két változata, a 14. századi krónikaszerkesztmény Szent László halála után készült része, Kézai Simon 1285 táján megfogalmazott gesztája és a *Váradi krónika* semmit sem tud a somogyvári temetésről. A legenda két változata viszont többletet ad a többi forráshoz képest. A váradi temetést csodás esemény leírásával, az ún. kocscsodával nyomatékosítja: a kocsi a király holttestével magától elindul Várad felé. Ezt a jelenetet a 14. században a *Képes krónika* illuminátora is megörökítette (51r), noha maga a szöveg nem szólt róla. A *Magyar Anjou Legendarium* miniatúra szintén megfestette a történetet, s ábrázolását a kép alá írt szöveg – „*quomodo currus ibat cum corpore Waradinum*” – tette egyértelművé. A kocscsoda népszerűségét mutatja, hogy a középkori Szent László-beszédek közel felében olvasható ez a jelenet.

Vajon mi készítette akkor Mátyás Flóriánt az addig általánosan uralkodó álláspont felülbírlására? Mátyás egy olyan bullára, pontosabban annak egy kis részletére hivatkozik, amelyet II. Paszkál pápa állított ki 1106. november 2-án a dél-franciaországi (languedoc-i) saint-gilles-i bencés apátság élén álló Hugó apát számára. Szent László király 1091-ben az innen érkező szer-

zeteseknek építtette a somogyvári monostort a Szentháromság, Szent Péter és Pál apostolok, valamint Szent Egyed, a híres francia apátság védőszentje tiszteletére. Az oklevél nem volt ismeretlen a magyar kutatók előtt – először 1774-ben Pray György, majd mások is közzétették a forrás szövegét – azonban addig senki sem következtetett belőle Szent László somogyvári temetésére.

Mátyás Flórián 1900-ban közzétett nézetének bírálata még ugyanabban az évben megjelent. Recenziójában Pauler Gyula (1841–1903) kiemelten foglalkozott a somogyvári temetés kérdésével. Kifogásolta, hogy Mátyás Flórián kihagyásokkal idézte a bulla vonatkozó részét. Arra a (téves) következtetésre jutott, hogy nem a magyar király, hanem Odiló saint-gilles-i apát teste nyugodott Somogyvárott. Úgy vélte, számos hiteles adat tanúskodik arról, hogy

László király testét mindjárt Váradon temették el; azt pedig, hogy ideiglenesen Somogyvárott lett volna eltemetve, a másképp is magyarázható bullán kívül semmi sem bizonyítja.

Mátyás Flórián nem válaszolt ezekre az ellenvetésekre. Nem sokkal később mindketten távoztak az élők sorából. Haláluk után a kérdéssel a középkorkutató történészeknek készül a fiatal Baumgarten Ferenc Ferdinánd (1880–1927) foglalkozott. Baumgarten a pesti egyetemen doktorált 1903-ban, majd a strassburgi egyetemen folytatta tanulmányait. A két bencés apátság, Somogyvár és Saint-Gilles közös múltjá-

A kocscsoda: a halottas kocsi magától indul Váradra (Országos Széchényi Könyvtár, *Képes krónika*, 51r)

Négy jelenet a legendáriumból: László király és a cseh uralkodó békecsókja, a király halála, holttestét a kocsni Váradra viszi, körmenettel mennek elébe (Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 8541. fol. 84r = *Magyar Anjou Legendárium*, XLIV/17-20. kép)

nak feltárására vállalkozott. Baumgarten Máttyás Flórián nézete mellett érvet, és azt állította, hogy a bulla vonatkozó passzusa csak egyféle képpen értelmezhető: igenis Szent Lászlót temették el Somogyvárott. Új elemként hozta fel, hogy a saint-gilles-i anyaapátságban a 12. század elején készült halottaskönyv feljegyezte Szent László temetése napját.

Ez a feljegyzés azonban azzal függött össze, hogy az egyházalapítás, az egyháznak tett adomány lélekváltság-adomány volt. A temetés évfordulóin a megadományozott intézmény pápája imádkozott jótévedője túlvilági boldogulásáért, függetlenül attól, hová temették. Így természetes volt, hogy

mind a somogyvári, mind a közvetve érintett francia apátságban nyilvántartották László temetése napját, és imádkoztak érte.

Baumgarten meghívott vendégként 1905. november 13-án előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának ülésén, ahol felolvasta tanulmányát a somogyvári és a saint-gilles-i apátságok kapcsolatáról. Fejérpataky László (1857–1923) úgy mutatta be az ifjú szerzőt, mint aki korábbi munkájában „*Szent László temetése helyének kérdését is jóformán eldöntötte*”. Baumgarten azonban nem sokkal később felhagyott a középkorkutatással, esztétikai és színháztudományi műveket alkotott. Nevét szélesebb körben a magyar írók támogatására tett nagyvonalú alapítványa, a Baumgarten-díj őrizte meg, amelyet 1949-ben osztottak ki utóljára.

Máttyás Flórián és Baumgarten nézete szinte mindenkit meghódított. Békefi Remig (1858–1924), Sörös Pongrác (1873–1919), majd Karácsonyi János (1858–1929) is azt vallotta, hogy Szent Lászlót először a somogyvári monostorban temették el. Dercsényi

Dezső (1910–1987) művészettörténész a vita ismeretében így írt: „*Semmi okunk sincs, hogy László somogyvári eltemetését tényként el ne fogadjuk.*”

A téves nézet terjedése 1960 után újabb lendületet kapott. Györffy György (1917–2000) *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* című művében 1963-ban még azt írta, hogy a váradi székesegyházban temették el az alapító királyt. 1977-ben viszont már amellet tette le voksát, hogy Szent Lászlót előbb Somogyvárott, majd Váradon temették el. Sokan mások is hasonlóan vélekedtek, többek között Csóka J. Lajos (1904–1980) bencés rendtörténész, illetve Bálint Sándor (1904–1980), a szakrális néprajz tudósa.

A téves állítás az 1970-es évek végétől a *Szent László-legenda* szövegkiadásaiban és fordításaiban is megjelent. A kiadók és a fordítók itthon és külföldön lábjegyzetben figyelmeztették az olvasót, hogy először a somogyi monostorban s nem Váradon volt a temetés. Ez a gyakorlat sokáig nem érvényesült a legenda esetében, de végül az újabb fordítás emlékeztetett a somogyi temetésre.

Ezen a vélekedésen a somogyvári monostor 1972-ben megkezdett régészeti feltárása sem módosított. Bakay Kornél, az ásatást vezető régész eleve abból indult ki, hogy a királysírnak meg kell lennie. A szentélytől távol, a főhajóban talált is egy építményt, melyet kriptának minősített. Bakay számos helyen és alkalommal írt a somogyvári királysírról. Néhány évvel ezelőtt impozáns kiállítású könyvben foglalta össze több évtizedes kutatásainak eredményeit.

1991 nyarán Somogyvárott az apátság alapításának 900. évfordulója alkalmából tudományos ülésszakot rendeztek, és ünnepélyesen átadták a helyreállított műemléket, megjelölve benne Szent Lászlónak a sírfelirat szerint feltételezett első sírját („*sepulcrum opinabile primum regis Sancti Ladislai*”). A temetkezés kérdésével is foglalkozó előadók kivétel nélkül tényként kezelték, hogy Szent László első nyughelye a somogyvári monostorban volt.

A KOCSICSODA

Ha a somogyvári monostor valóban királyi temetkezőhely volt, felmerül a kérdés, mikor és hogyan vitték át az 1095-ben elhunyt király tetemét a váradi székesegyházba. A Fügedi Erik

(1916–1992) nevéhez köthető datálási kísérlet Gallus Anonymus gesztájára támaszkodik. Ebben szó esik III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelem (1102–1138) somogyvári zarándoklartáról. Fügedi feltételezte, hogy a fejedelem Szent László ott lévő sírját is felkereste somogyvári tartózkodásakor. Ugyanakkor a geszta nem említi a sírt, ami azért is elgondolkodtató, mert más helyütt megemlékezik a magyar uralkodóról.

Egy további időpont-meghatározási próbálkozás Valter váradi püspök sajátos istenítéletére épül. A legenda szerint Könyves Kálmán király (1095–1116) fia és utóda, II. István uralkodása (1116–1131) idején egy ispán lopással vádolt meg egy vitézt, s a király Valter püspököt bízta meg a per befejezésével. A püspök Szent László érdemeiben bízva annak sírjára helyezte a per tárgyát képező ezüstit, hogy Isten döntse el, kit illet meg az ezüstmű. Amikor az ispán meg akarta ragadni a tálát, félholtan esett össze.

A bizonyító eljárás leírását a *Szent László-legenda* két változatban örökítette meg. Az egyik csak az ispán fel-

süléséről szólt, míg a másik ezt kiegészítette azzal, hogy a vitéz elvette a sírról a tálát. A bővítés arról árulkodik, hogy szerzője nem lehetett tisztában az istenítéleti eljárással, hiszen az ilyen vitákban csak az egyik felet kötelezték arra, hogy az istenítéleti próbának alávesse magát, s ha ennek során bűnösnek bizonyult, a másik fél magától értetődően megnyerte a pert. A bővebb változat a 14. században a *Magyar Anjou Legendárium* miniatörát is megihlette, és ennek megfelelően két képet készített róla. Az egyik a földre zuhant ispán, a másikon a vitéz látható, amint a sírról elveszi a tálát.

Valter püspök vitathatatlanul történeti személyiség volt. A 14. századi összeállításból ismert váradi püspöklistában ugyan nem szerepel, de oklevelek igazolják létezését. Az általa lefolytatott istenítélet időpontját joggal lehet az őt megbízó II. István király uralkodásának idejére, vagyis 1116 és 1131 közé tenni. De ekkorra helyezni az átvitelt Váradra esetén is vitatható. Felmerül ugyanis a kérdés, miként alakulhatott ki ilyen rövid idő alatt Szent Lászlónak olyan kultusza Váradon, hogy alig elkészült sírját Valter püspök bevonhatta a sajátos istenítéleti eljárásba.

Az esetleges átvitelt a holttest exhumálásának kellett megelőznie. A kánonjog szerint az egyházi engedéllyel

történő kihantolásnak három fő típusa létezett. 1. Ha a temetés után kiderült a halottról, hogy életvitele miatt (például kiközösített volt) nem lett volna szabad megszentelt földbe temetni, akkor kötelezően kihantolták és a temetőn kívül ásták el a tetemet. 2. A szentté avatást követően is kiemelték (*elevatio*) addigi sírjából a szent maradványait, hogy végső nyughelyére temessék. 3. Végül az is előfordult, hogy valamilyen egyéb oknál fogva kívánták utóbb máshol elhelyezni az elhunyt földi maradványait.

A somogyvári kihantolás ez utóbbi kategóriába tartozott volna, mint IV. Béla király (1235–1270) holttestének sokszor idézett kétszeri exhumálása és háromszori temetése Esztergomban. A királyt 1270-ben az esztergomi ferenceseknél temették el, de tetemét az esztergomi érsek kihantoltatta és átvitette a székesegyházba, ahonnan pápai döntés nyomán került vissza eredeti helyére. A részletek nem ismertek, de feltehető, hogy a pápa azért állt a ferencesek mellé, mert a király az ő templomukat választotta temetkezőhelyül – az ott eltemetett kisebbik fia, Béla herceg sírja mellett kívánt nyugodni. A háttérben minden bizonnyal presztízsszemponatok és anyagi megfontolások, a királyi temetéssel, az évenként ismétlődő liturgikus cselekménnyel és a sír látogatásával kapcsolatos bevételek álltak.

—
A somogyvári apátság a műemléki helyreállítás után a feltételezett sírhelyyel (Zágorhidi Czigány Balázs képe)
—

Bár a források nem tudnak semmiféle somogyvári exhumálásról, mégis többen megkísérelték összekapcsolni a kettős temetésről szóló elképzelést a legenda elbeszélésével, a holttest Váradra szállításának csodás történetével. Eszerint a hívek a nagy nyári meleg és a hosszú út miatt haboztak a holttestet Váradra vinni. Okosabbnak látták a fehérvári egyház mellett dönteni. Egy fogadóhoz érve, a fáradtságtól és a szomorúságtól elcsigázva elaludtak. Miután elnyomta őket az álom, a kocsi, amelyre a testet rakták, mindenféle állati vonóerő nélkül magától megindult Váradra a helyes úton. Ébredés után a hívek mindenfelé keresték, amíg meg nem találták a Várad felé magától futó szekeret. Látván, hogy a király testét isteni erő viszi ama helyre, ahová temetkezését maga választotta, útjukat Várad felé vették.

A kocsicsoda szövegében semmiféle konkrét utalás nincsen a somogyvári temetésre, azaz alkalmatlan arra, hogy valamiképpen az itteni eltemetést bizonyítsa. Ezért több kimódolt magyarázat kísérelte meg összhangba hozni a történetet a somogyvári helyszínnel. Karácsonyi János például a kocsicsodát istenítéletnek tekintette. Feltevése szerint a váradi püspök kérte meg II. Istvánt, hogy a király végakarátának megfelelően vitesse Váradra Szent László tetemét, azonban vita kerekedett a somogyiak és a váradi püspök között, ezért II. István istenítéletre bízta a döntést: kihantoltatta és szekérre rakatta a koporsót, hogy lássák, merre indul el a kocsi. A szekér Várad felé indult, így az istenítélet nyomán a somogyvári bencések kénytelenek voltak lemondani a királysírról.

A kocsicsoda története nem szolgált egyebet, mint annak az egyházi jogi követelménynek a tudatosítását, amely szerint bárki végakarátát teljesíteni kell, semmilyen indokkal, még a kánikula miatt sem lehet kitérni előle. Miután nem találtunk választ arra, mikor, miért és hogyan került volna a holttest Somogyvárról Váradra, vissza kell térnünk a többször említett pápai bullához. A megoldás ebben rejlik.

EGY OKLEVÉL TÉVES ÉRTELMEZÉSE

A bullának a temetkezésre vonatkozott része egy igen hosszú, többszörösen összetett mondat: „*Latisclausus si quidem bone memorie Ungarorum*

rex ad honorem Dei et sanctorum apostolorum Petri et Pauli in memoriam sancti confessoris Aegydi Semichensem fundavit ecclesiam et eam per manum Odilonis felicis memorie predecessoris vestri monasterio Beati Aegydi, cui auctore Deo presides, obtulit, ubi et eius corpus venerabile requiescit, hanc nimirum oblationem pro animarum salute perpetratam nos largiente Deo Apostolice Sedis auctoritate firmamus, cui vestrum Flaviae Vallis cenobium ab eodem sancto Aegydio in salarium datum agnoscitur.” Fordításban: „*Mint-hogy László, a magyarok jó emlékü királya Isten, valamint Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére, Szent Egyed hitvalló emlékére alapította a somogyi egyházat, és azt boldog emlékü elődöd, Odiló keze által felajánlotta Szent Egyed monostorának, melynek Isten segítségével az élén állsz, és ahol az ő tiszteendő teste is nyugszik, ezt a lelkek üdvére tett felajánlást mi Isten meghagyásával és az Apostoli Szék tekintélyével megerősítjük, tudván, hogy Flavia-völgyi rendházatokat ugyanazon Szent Egyed adományozta az Apostoli Széknek.*”

Ennek az összetett mondatnak a lényegi eleme az a helyhatározói mellékmondat („*ubi et eius corpus venerabile requiescit*”, azaz: „*ahol az ő tiszteendő teste is nyugszik*”), amely egy bizonyos holttest nyugvóhelyét jelöli és nyilvánvalóan egyértelműen kívánja azt meghatározni. A szövegben össze nem keverhetően két, temetkezésre alkalmas egyházi intézmény és három elhunyt személy szerepel: Szent László király, Odiló saint-gilles-i apát, valamint a két egyházi intézmény azonos védőszentje, Szent Egyed.

Kérdés tehát, hogy melyik helyszínre vonatkozik a helyhatározói mellékmondat, hol temették el azt a bizonyos holttestet, és ki volt ez a személy. Mátyás és Baumgarten olvasata szerint Szent László teste nyugodott Somogyvárott. Ők a holttest kifejezést a mondatban tőle igen távol említett László királlyal és a somogyi egyházzal kapcsolták össze. Ehhez azonban arra volt szükség, hogy bizonyos „zavaró” elemeket kihagyjanak a mondatból. Kipontozásos technikával szinte közvetlen kapcsolatot létesítettek a somogyi egyház és a mellékmondat között: „*Latisclausus si quidem bone memorie Ungarorum rex ad honorem Dei et sanctorum apostolorum Petri et Pauli in memoriam sancti confessoris Aegydi Semichensem fundavit ecclesiam, [...] ubi et eius corpus venerabile requies-*

cit.” Azaz magyarul: „*Mint-hogy László, a magyarok jó emlékü királya Isten, valamint Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére, Szent Egyed hitvalló emlékére alapította a somogyi egyházat, [...] ahol az ő tiszteendő teste is nyugszik.*”

A mondatot megcsonkító idézők nagyvonalúan eltekintettek attól, hogy az *ubi* (ahol) és *eius* (az ő) szavakat a kihagyott részben említett Szent Egyed-monostorra és annak alapítójára vagy néhai apátjára vonatkoztassák. Azt sem vették figyelembe, hogy a helyhatározói mellékmondatot megelőzi egy másik mellékmondat, amelyben a pápa a bulla címzettjéhez, a Szent Egyed-monostor Hugó nevű apátjához szól, mondván: „*a monostor; melynek Isten segítségével az élén állsz*”. Ez a rész pedig vitathatatlanul a francia monostorra utal, tehát erre a helyszínre és erre a szentre kell vonatkozzon az a mellékmondat, hogy „*ahol az ő tiszteendő teste is nyugszik*”. Mátyás és Baumgarten régi és újabb követői is ezzel az idézési technikával éltek. Egyedül Sörös Pongrác közölte a teljes szöveget, de tévesen más magyarázatot fűzött hozzá.

Az oklevél szövegének elemzése továbbá érveket is ad a kezünkbe. A pápai bulla ugyanis a benne szereplő három személyt három különböző jelzővel illeti. László királyt jó emlékünek, Odiló apátot boldog emlékünek, Egyedet pedig szentnek írja, és Szent Egyed két fontos tevékenységéről is szót ejt. Egyfelől ő építtette a Flavia-völgyben a francia monostort, másfelől ő adta azt a Szentszék birtokába. Ezen érdemek mellé került harmadik elemként, hogy ott is temették el, tiszteendő teste ott nyugszik. A *venerabile* jelző ugyanis nem illik sem világi, sem egyházi személy holttestére, annál inkább egy szentnek, azaz jelen esetben Szent Egyednek a földi maradványaira.

A mondat egyetlen helyes értelmezése az, hogy Szent Egyed nyugszik a francia monostorban, miként sírja ott ma is látható. A pápa azért idézte fel Szent Egyed tevékenységét és nyughelyét, hogy megerősítse a francia monostor fennhatóságát a somogyvári apátság felett, s kifejezze Szent Egyed és a két apátság, valamint a Szentszék szoros kapcsolatát. Erről és nem másról szól a bulla fontos mondata. Szent László királyt a váradi székesegyházban temették el – mint ahogy a *Képes krónikában* és más elbeszélő forrásokban is leírták, a somogyvári apátságban sohasem volt királysír.

A KULTUSZ KEZDETEI

A kultusz kialakulásáról találóak Gerics Józsefnek éppen Szent László kapcsán kifejtett gondolatai: „A szentként való tiszteletet a csodahit kialakulása általában meg szokta előzni, és a szentté avatáshoz megkívánt fama sanctitatisnek fontos elemét alkották a szentté avatandónak már előzetesen tulajdonított csodajelek. Éppen ezért a szentté avatás szorgalmazói már az eljárás megindításakor birtokában kellett, hogy legyenek olyan rendkívüli tettek-ről szóló híreknek is, amelyeket alkalmasnak tartottak a tiszteletben részesítendő személy szent voltának az alátámasztására. A szentként való elismeretés esélyei annál nagyobbak voltak, minél több és rendkívülibb cselekedetekre vonatkozó hírt produkáltak.

A szentté avatási eljárás egyik feladata volt azután az ilyen információk egyházi szempontból való hitelre méltóságának az elbírálása, megrostálásuk, a köztük való válogatás. A szentté avatás ténye természetesen még szélesebb körökben és most már hivatalosan terjesztette a kanonizált személy tiszteletét, és ilyen módon a neki tulajdonított csodák híreit meg is sokszorozhatta, de a tiszteletnek és a csodák hírének nem a szentté avatás szokott a kiindulópontja lenni. A szentté avatás rendszerint csak hivatalos elismertetése volt a bizonyos keretek között már meglévő kultusznak. Ebben a tekintetben maga a kisebb Legendá is eligazít, amikor világosan megkülönbözteti a László szentté avatása előtt és után keletkezett csodahíreket.”

A szentként való elismertetés esélyei annál nagyobbak voltak, minél több rendkívüli cselekedetre vonatkozó hír terjedt el az adott személyről. Szent Lászlót sokan ismerték: a főpapok, a főurak, azon egyházi intézmények papjai, szerzetesei, amelyeket ő alapított vagy adománnyal gazdagított. Ennél szélesebb körben is ismert volt. Szabolcson 1092-ben ő elnökölt az ország valamennyi világi előkelője, az egész papság és a nép tanúskodása mellett tartott zsinaton. Halála után a jótéteményeit élvező egyházi intézmények liturgikus keretben, kötelező módon megemlékeztek róla, hogy biztosítsák a király túlvilági boldogulását. A vele harcoló katonák felidéztek harci élményeiket és

benne a király szerepét, alkalomadtán meséltek róla, továbbadták emlékeiket. Az egyházi és világi előkelők az ország kormányzásában szerzett tapasztalataikat őrizték és vitték tovább. De mindebből az alapvetően egyedi élményanyagból az elhunyt uralkodó országos tisztelete aligha formálódott volna ki.

A kultusz kialakulásához szükséges alkalmas hely a váradi székesegyház volt, ahol a királysírnak fontos szerepe lett a kultusz kibontakozásában és továbbfejlődésében. A temetés volt az első esemény, amely alkalmat adott arra, hogy a különböző élményekkel, tapasztalatokkal bíró személyek találkozzanak egymással. Azt nem tudjuk pontosan, hol halt meg László király. A legenda kocsicsodájából ítélve biztosan mondhatjuk, hogy nem Váradon. De a temetés (*depositio*) 1095. július 29-én a váradi székesegyházban volt.

A távolságtól függően a holttest ide szállítása több-kevesebb napot vett igénybe. Útközben lovon vagy gyalog sokan csatlakoztak a látványos gyászmenethez, és Váradig kísérték a királyt utolsó útjára. A koporsó előtt feltehetően egy vagy több lovat vezettek, hogy a templomi szertartás során, ami-

kor a gyászmisében elérkezett az adományok átadásának ideje (*offertorium*), felajánlják az egyháznak. Útközben sok mindenről beszélhettek, de leginkább az elhunyt uralkodóról.

A székesegyházba messze nem fért be mindenki. Az egyetemes egyház régi gyakorlata szerint a koporsót a főoltár elé tették. Könnyen lehetséges, hogy a koporsóval együtt vitték a király ezüst csatakürtjét és bárdját a székesegyházba, és mindkettő ekkor lett annak tulajdona. A csatakürt otlétéről van kora újkori forrás. A nagy bárd birtoklásának az 1557-ben készült leltár mellett tárgyi bizonyítéka is van, nevezetesen a váradi káptalan 1291-ben készített nagyobbik pecsétnyomója, amelynek lenyomatain az uralkodó jobb kezében nem a szokásos jogar, hanem a bárd, Szent László attribútuma látható.

Az egyetemes egyház régi gyakorlata szerint a koporsót a főoltár elé tették, és megkezdődött a halotti szertartás (*officium defunctorum*), majd a holttest jelenlétében (*presente cadavere, presente corpore*) elmondták a gyászmisét, gyászbeszédet, és végül a király tetemét a székesegyházban eltemették. A temetési szertartás minden bizonnyal a jelenlevők lakomájával ért véget.

A temetés 7. és 30. vagy 9. és 40. napján is mondtak gyászmisét. Ezeknél azonban sokkal fontosabb esemény volt a temetés évfordulója (*anniversarium*). Az évfordulós napokon az általános liturgikus gyakorlat szerint az alapító király túlvilági boldogulásáért mutattak be gyászmisét, melyet szintén étkezés követett. Az évfordulós mise alkalmával körmenetben felkeresték az elhunyt sírját, hogy ott elvégezzék az előírt szertartást. Az évfordulós miséken és a sírhoz kapcsolódó szertartásokon – minden év július 29-én – nemcsak a székesegyház papsága vett részt, hanem Várad lakói, a környékeliek és mások is. A hívők a többi ünnepnapon és egyéb alkalmakkor is felkereshették a sírt, amely rövid idő alatt zarándokhellyé vált. A sírt az ünnepeken égő gyertyával ékesítették.

A király túlvilági boldogulását szolgáló liturgikus cselekmény, a róla való megemlékezés nem csupán a szavak szintjén valósult meg, hanem szorosan kötődött a földi maradvá-

A váradi káptalan 1291-ben készített nagyobbik pecsétnyomójának lenyomata 1338-ból (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 3171/I.)

nyokat őrző sírhoz. Erre másutt nem lehetett mód. Ezért lett Szent László kultuszának központja a váradi székesegyház, nem pedig a zágrábi székesegyház vagy éppen a somogyvári monostor, noha alapítójuk szintén László király volt, és az évfordulós gyászmisét ott is megtartották, akárcsak Saint-Gilles-ben, ahol a halottaskönyv szerint Szent László mellett Péterről, a somogyvári monostor első apátjáról és a Somogyvárott zárandokként megforduló III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelemről is megemlékeztek.

Jól mutatja Várad fontosságát a *Legenda* is. Fehérvár futólagos említése mellett Váradon kívül egyetlen magyarországi település sincsen benne megnevezve. A csodás események többsége is Váradhoz kötődik. A székesegyházban imádkozott éjjel a király, amikor az őt megleső szolga (*cubicularius*) szerint csodás módon a levegőbe emelkedett (*levitatio*). A kocscsoda is Váradra vezette a temetési menetet. A többi csoda pedig a váradi temetéskor vagy később a sírnál történt.

A király szentségének híre (*fama sanctitatis ipsius audita*) a sírhoz vonzotta a gyógyulásért könyörgő híveket. A legenda a király életéből egyetlen csodás történetet örökített meg, amely nem kapcsolódott konkrét helyhez, nevezetesen azt, amikor a király sajátos módon gondoskodott éhező seregének ellátásáról. Nem kétséges, hogy a legenda ósváltozatát a szentté avatás előtt Váradon írták. Ott is egészítették ki az 1192-ben és nem sokkal utána a sírnál történt csodás eseményekkel.

Érthető, hogy a kultusz kibontakozása és alakulása elválaszthatatlanul összeforrott a földi maradványokat rejtő sírral és a székesegyház papjaival, akiknek kötelessége és érdeke volt a kiemelkedő személyiség emlékének fenntartása és ápolása. Különböző körülmények is befolyásolták, erősítették a kultusz alakulását, mint például az első, a második és a harmadik kereszties hadjárat seregeinek magyarországi átvonulása.

A szentté avatáshoz vezető és egyre erősödő folyamatról forráshiány miatt keveset tudunk. Mindössze néhány adat idézhető fel. Nem kétséges, hogy III. Boleszló lengyel fejedelem történetírója, Gallus Anonymus – aki valamikor 1110 táján urával együtt Magyarországon járt – a királyi udvarban és másutt hallotta Szent Lászlóról azt a fontos vélekedést, amelyet méltónak ítélt arra, hogy gesztájában feljegyezze: „*Mond-*

Szent László király képe a bázeli karthauzi templom üvegablakán. Készült Kanizsai János esztergomi érsek megbízásából 1410 körül (Szentmártoni Szabó Géza képe)

ják, soha nem volt Magyarországnak ilyen királya, és a földje sem volt oly termékeny utána.”

Itt nem egyszerűen arról volt szó, hogy a föld termékenységét összekapcsolták a nemrég elhunyt uralkodó személyével. A természeti jelenségeket ugyanis isteni megnyilvánulásnak tekintették. Isteni közreműködésről van szó: az ország Szent László földi érdemeinek égi elismerése okán lett termékeny, különösen, hogy Gallus Anonymus előzőleg éppen az uralkodó túláradó kegyességét (*pietas*) emelte ki. A király érdemei váltották ki az isteni megnyilatkozást Valter püspök említett ítélezésében is, amikor a főpap a vita tárgyát képező ezüstitálat Szent László sírjára helyezte. A legenda szerint a püspök azért folyamodott ehhez

az eljáráshoz, mert a legteljesebb mértékben hitt abban, hogy a király érdemei kiváltják az isteni megnyilatkozást.

A hit az isteni közreműködésben már a temetéskori első csoda alkalmával megmutatkozott. Egy vétkes a sírnál leborulva a király irgalmasságához könyörgött a gyógyulásért. Csodás gyógyulását a legendaíró azzal magyarázta, hogy Isten a szentté avatáshoz szükséges eljárást szem előtt tartva („*necessarium itaque deus beatificandi modum observans*”) megajándékozta Szent Lászlót azzal, hogy mindenkinek, aki hozzá fohászkodik, isteni segítséget adjon. Ez a megfogalmazás egyértelművé tette, hogy a kultusz célja a király szentté avatása volt, és ehhez Isten közreműködése biztosította a szükséges csodákat.

Mivel a váradi papi közösség is tudta, mi kell a szentté avatáshoz, elkészítették a szükséges életrajzot (*vita*). Ennek első része Szent László érényekben gazdag tevékenységét mutatta be, szinte csodák nélkül, hiszen mindössze két rendkívüli eseményt tartalmazott (az ima közbeni felemelkedést és az éhező sereg ellátását), míg második része a király halála utáni (*post mortem*) csodajeleket vette számba.

A kultuszt ápoló és tápláló váradi székesegyház püspöke és papsága végül elérte III. Béla királynál, Jób esztergomi érseknél és a többi főpapnál, hogy megtegyék a szükséges lépéseket a szentté avatás ügyében. A királyi udvar támogatta az elképzelést. A keresztény uralkodó magától értetődően a kezdeményezés élére állt.

A KIRÁLY SZENTTÉ AVATÁSA

Szent László szentté avatásáról a legenda mint befejezett tényről tudósít: 1192-ben testét dicsőségesen szentté avatták. A 12. század végi *Pray-kódex* kalendáriumában a szentté avatás következményeképpen június 27. a király földi maradványainak exhumálása (*elevatio*) ünnepnapjaként szerepel. Ugyancsak ezzel az eseménnyel függ össze, hogy a *Váradi jegyzőkönyv* 34 év múltán fontos részletet örökített meg. Az exhumálás alkalmával Dénes mesterember (*artificex*) nyitotta fel Szent László király sírját, és ezért III. Béla király felszabadította: leszármazottaival együtt örökös szabadsággal jutalmazta meg. Ezt a nem érdektelen információt azért jegyezték fel, mert a nevezetes Dénes mester fia 1226-ban végrendel-

kezett: a Bihar megyei Besenyő település egyházára hagyta meghatározott feladatra rendelt szolgáját.

A szentté avatás körülményeiről részletesebb, bár korántsem egykorú beszámolót olvashatunk Spalatói Tamás (1200/1–1268) művében. A spalatói főesperes az ókori Salona és a középkori Spalató (Split) város főpapjainak kívánt emléket állítani 1266-ban befejezett történeti munkájában. Ebben Perugiai Bernát spalatói érsek (1200–1217) tevékenységének bemu-

III. Ince pápa képe. Iniciálé az 1203. évi pápai regisztrumkötetből (Archivio Segreto Vaticano, Reg. Vat. 5. fol. 49r.)

tatását a következő mondatokkal vezette be: „Ebben az időben a felséges férfiú, Béla, Magyarország királya elküldte bizalmas jegyzőit az Apostoli Székhez, és azt kérte Ince pápa úrtól, parancsolja meg, hogy boldog László király maradványait exhumálják, és illemben helyezzék el, továbbá rendelje el, hogy őt a szentek sorába iktassák. Kérésével egyetértett a pápa, és elküldött egy főtisztelendő férfiút, Gregorius de Crescentio bíborost, hogy a király akaratának illő módon tegyen eleget. Ekkor a bíboros, elvállalva az apostoli követséget, átkelt a tengeren, Dalmácia vidékére jött, és Trauban kötött ki. Mivel a tél zordsága még fenyegetett, az egész nagybőjt idején ugyanott akart maradni. Volt a kíséretében egy klerikus, a káplánja, név szerint Bernát, Toszkána tartományból, Perugia volt a hazája, egy tu-

dós és ékesszóló férfiú, magas termettel. Mivel őt gyakran küldték Magyarországra, ismert volt Béla király előtt, és olyannyira elnyerte az uralkodó és sok előkelő meg főpap kegyét, hogy a király maga bízta rá fiát, Imrét, hogy nevelje és oktassa. Midőn tehát a Magyarországra érkezett követ eleget tett követi megbízatásának, visszatért hazájába.”

A kutatás már régen felhívta a figyelmet Spalatói Tamás tévedéseire. Mindenekelőtt arra, hogy úgy szerepelteti III. Ince pápát (1198–1216), mintha része lett volna a szentté avatásban. A két évvel korábban elhalálozott III. Béla (1172–1196) természetesen nem fordulhatott kéréssel III. Ince pápához. A tévedés magyarázata, de nem mentése, hogy Spalatói Tamás az idézett részlet előtt közvetlenül arról írt, hogy Miklós zárai választott érseket III. Ince pápa fosztotta meg főpapi méltóságától. A tévedést javították is, III. Ince helyett automatikusan az őt megelőző III. Celesztin pápához (1191–1198) kapcsolták a magyar király szentté avatását. Logikus a korrekció, de – mint látni fogjuk – nem ilyen egyszerű a megoldás.

Spalatói Tamás nemcsak a pápa, hanem a pápai legátus nevét illetően is tévedett. A római nemesi családból származó Gergely (Gregorius de Crescentio) pápai követ valóban létezett, sőt két rokon bíboros viselte ugyanezt a nevet. Római címtemplomaik alapján jól megkülönböztethetők egymástól. Közülük az idősebbik járt Magyarországon, de ő is csak III. Béla halála után. III. Béla uralkodása alatt két pápai legátus kereste fel Magyarországot. Egyikük, Theobaldus püspök-bíboros III. Orbán pápa (1185–1187) követeként 1186 végén vagy 1187 elején járt itt. Tevékenységét a pannonthalmi konvent, illetve a veszprémi káptalan számára kiadott, keltezetlen oklevele tanúsítja. A másik pápai legátus Gergely szerpapbíboros (Gregorius de Sancto Apostolo) volt. Ő valóban kapcsolatba hozható Szent László király szentté avatásával.

Spalatói Tamás a pápai követ keresztnevét kétséggkívül eltalálta. De ne legyünk igazságtalanok! Kutatási lehetőségei messze kisebbek voltak, mint a kései utódokéi. Bármennyire is meglepő, a Bolognában tanult, művelt spalatói főesperes nem volt teljesen tisztában a szentté avatási eljárással. A 12. század második felében létező gyakorlat szerint ennek három eleme volt. Először az érdekeltek kérvényben (petitio) kérték a pápától a kívánt személy szentté avatását. A kérvényhez az illető életrajzát (vita) csatolták. Ezután következett a pápa vagy megbízottjai vizsgálata (informatio) arról, hogy a javasolt személy valóban megérdemli-e felvételét a szentek közé. Végül a vizsgálgatás pozitív eredményének ünnepléses nyilvánosságra hozatala (promulgatio) zárta le az eljárást.

Az esetek többségében pápai oklevél (litterae) tette közzé, hogy az illetőt beírták a szentek katalógusába. A földi maradványok exhumálása nem része, hanem rendszerint következménye volt a szentté avatásnak, amely a kezételet követően valósult meg előbb vagy utóbb. Spalatói Tamásnál fordított a sorrend: megfogalmazása szerint a király előbb az exhumálásra, majd a szentté avatásra kérte a pápát. Abban viszont nem tévedett, hogy az eljárásban a pápai legátus is részt vett. Nos, mit tudunk Gergely legátusról, akinek valamilyen formában köze lehetett Szent László szentté avatásához?

A római családból származó Gergelyt III. Kelemen pápa (1187–1191), III. Celesztin elődje nevezte ki szerpapbíborossá. Római címtemploma a

Sancta Maria in Porticu lett. Először 1188. április 5-én, utoljára pedig 1202. január 1-jén szerepelt a pápai bullák aláírói között. Legátusként járt Magyarországon. A kérdés az, hogy mikor és hányszor. A válaszadáshoz kiindulópontként azt kell megnézni, hogy a bíborosi kinevezése és III. Béla halála közötti időszakban Gergely mikor volt hosszabb ideig távol a pápai kúriától, azaz mikor hiányoznak aláírásai a pápai bullákon. Eszerint először 1189. február 20. és 1190. május 7., másodszer pedig 1192. január 11. és 1192. november 22. között tevékenykedett legátusként.

Mindjárt jegyezzük meg, hogy a két távollét két egymást követő pápa uralkodásához kapcsolódik. Az első III. Kelemen, a második meg III. Celesztin pápa idejében történt. A két hosszabb távollét önmagában csak lehetőséget ad a követi megbízás feltételezésére. Szerencsére vannak egykorú okleveles adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy Gergely legátusként kétszer járt Magyarországon. Keltezetlen oklevelében, amelyet III. Ince pápa regisztrumkötekből ismerünk, éppen maga hivatkozik korábbi magyarországi követi tevékenységére („*prius officium legationis gessimus in Vngaria*”). További két adat is vonatkozik erre az első útra. III. Celesztin pápa 1191. december 20-án megerősítette a szebeni prépostság alapítását. Jób esztergomi érsekhez intézett levelében megemlítette Gergely követ erre vonatkozó oklevelét (privilegium), amelyet akkor állított ki, amikor legátus volt (*tunc apostolice sedis legatus*). Magából a pápai oklevél keltezéséből is az következik, hogy csakis Gergely legátus első útjáról lehetett szó. Péter spalatói érsek 1192. április 16-án Spalatóban kiadott ítéletlevele lezárta a traui püspök és a traui Szent Lőrinc-székeskáptalan közti vitát, és egyben megerősítette a bíboros e tárgyban hozott döntését, ami akkor született meg, amikor pápai követ volt Magyarországon. Ez az adat is az első úttal hozható kapcsolatba.

Gergely bíboros legátusként tehát bizonyíthatóan kétszer járt Magyarországon, ahol oklevelet is kiadott. Az egyik útja 1189/1190-ben, a második pedig 1192-ben volt. Mindegyik küldetés teljesítése viszonylag hosszabb időt, több hónapot vett igénybe. A megbízás tárgyáról néhány oklevél tájékoztat, melyek szerint a legátus egyrészt Dél-Dalmáciában, közelebbről a spalatói egyháztartományban tevé-

Szent László király iniciálé
(Országos Széchényi Könyvtár,
Képes krónika, 47r)

kenykedett, ahol a traui püspök és a székeskáptalan perében járt el, másrészt a Magyar Királyságban a szebeni prépostság ügyével foglalkozott.

II. Géza király (1141–1162) lakatlan területet (*desertum*) adományozott Dél-Erdélyben a betelepülő szászoknak, akik Szebenben egyházi intézményt építettek. III. Béla kiváltságos prépostsággá tette ezt az intézményt, s erről hiteles okmányt (*autenticum scriptum*) állított ki. Ezt az okmányt első útja idején (1189. február 20. és 1190. május 7. között) oklevéllel Gergely legátus, majd III. Kelemen pápa is megerősítette. Végül III. Celesztin pápa is jóváhagyta a király intézkedését, bevezettette regisztrumába, és minderről 1191. december 20-án tájékoztatta az esztergomi érseket. Ez minden bizonnyal azért következett be, mert a kiváltságos királyi prépostságok nem a területileg illetékes megyés püspök, vagyis az erdélyi főpap, hanem a esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak.

Hamarosan értelmezési vita kerekedett a szebeni prépost és az erdélyi püspök között az említett királyi, illetve legátusi oklevélben szereplő *desertum*, vagyis pusztaság szó miatt. A prépost azt állította, hogy az összes szász telepes (*Flandrenses*) az ő egyházában van alávetve, míg a püspök azt mondta, hogy a király és a legátus értelmezése szerint csak azok tartoznak a prépostsághoz, akik a lakatlan területen telepedtek le. Az ügy végül a pápa, immár III. Celesztin elé került,

aki Gergely bíborost bízta meg a jogvita rendezésével.

Gergely második magyarországi legációján tett eleget a pápa megbízásának. Veszprémben megkérdezte III. Béla királyt, aki mágnásai jelenlétében kijelentette, sem a prépostság alapításakor (*tempore constitutionis prepositure*), sem később nem állt szándékában, hogy minden szász a prépostságnak legyen alávetve. A prépostsághoz csak a pusztaságban letelepedett szászok tartoznak. A legátus elfogadta a király értelmezését, és a préposttal szemben az erdélyi püspöknek adott igazat.

A püspök gondoskodott a számára kedvező döntés megörökítéséről. Kérésére 1198-ban III. Ince pápa (*auctoritate apostolica*) megerősítette és átírta a legátus levelét, amely így a pápa első regisztrumkötetében fennmaradt.

A PÁPA SZEREPE

A két legációval kapcsolatos okleveles forrásokban nem esik szó Szent Lászlóról és szentté avatásáról. A szebeni prépostság ügye azonban némiképpen összefügg vele, mivel Szent László lett az intézmény égi patrónusa. Ugyanakkor nem valószínű, hogy Gergely legátus tevékenysége a spalatói egyháztartomány és a szebeni prépostság említett ügyeire korlátozódott volna, ezeket ugyanis a pápai kúriában is elintézhették volna. A követ bizonyára tárgyalt a magyar királlyal a III. kereszties hadjáratban való részvételről is, de nem ez volt a fő feladata.

Gergely legátus küldetésének igazi célja László király szentté avatása lehetett. Mással nem tudjuk magyarázni, miért kellett alig négy év alatt kétszer is Magyarországra jönnie. Az eseményeket a következőképpen rekonstruálhatjuk. 1188 végén vagy 1189 elején a főpapok, mindenekelőtt Jób esztergomi érsek és a váradi püspök támogatásával III. Béla király kérvényt nyújtott be III. Kelemen pápához Szent László szentté avatása ügyében. A kérvényhez minden bizonnyal Szent László legrégebbi, ma már ismeretlen ősglegendájának szövegét mellékeltek.

A pápa Gergely bíborost bízta meg azzal, hogy megvizsgálja, teljesíthető-e a kérés. Gergely legátusként 1189-ben Magyarországra jött, ahol Váradon és másutt tanúkat hallgatott ki. Visszatérte után jelentése ismeretében III. Kelemen pápa még 1190-ben vagy leg-

később az 1191 márciusában bekövetkezett halála előtt felvette a magyar uralkodót a szentek sorába, és erről oklevelet állított ki.

De az is lehetséges, hogy ezt a feladatot 1191-ben (legkésőbb 1192 első napjaiban) már az új pápa, III. Celesztin látta el. Az biztos, hogy Gergely bíboros már tőle kapta újabb legátusi megbízását. Második küldetése során, 1192. június 27-én Gergely főcelebránsként részt vett Váradon az ünnepélyes szertartáson, amely az exhumálást követően a földi maradványok átvitelét (*translatio*) foglalta magában.

Végeredményben a szentté avatást kinyilvánító pápai oklevél Gergely legátus két magyarországi küldetése között, vagyis 1190. május 7. és 1192. január 11. között keletkezhetett, és kiadója a két pápa (III. Kelemen, III. Celesztin) bármelyike lehetett. Akárhogy is történt, a szentté avatási eljárásban valamilyen formában mindkét pápának része volt. Mivel a kanonizáció és az exhumálás az azt követő szertartással együtt időben olyan közel esett egymáshoz, és az utóbbi volt az ünnepélyes helyi esemény, a *Legenda* a kevésbé valószínű 1192. évet tekintette a szentté avatás időpontjának.

A fenti gondolatmenettel kapcsolatban önként adódik a kérdés: Miért nincsen a szentté avatásnak okleveles nyoma? Miért nem maradt fenn az erről szóló pápai oklevél? A források hiánya miatt nem szerencsés magát a tényt megkérdőjelezni, kétségbe vonni. Inkább arra a magától értetődő kérdésre kell magyarázatot találni, miért nincsenek okleveles források.

Mind III. Kelemen, mind III. Celesztin pápa idejében készültek regisztrumkötetek, amelyekbe szokás szerint általában bemásolták a pápai kiadványok szövegét. Mint láttuk, mindkét pápa említett magyar vonatkozású oklevelével is ez történt. A két pápa regisztrumkötetei azonban megsemmisültek, ezért hiába kutatunk a Vatikáni Titkos Levéltárban. Így csak azokról a pápai döntésekről van ismeretünk, amelyek a címzettek vagy mások levéltárában fennmaradtak.

Esetünkben azonban a címzettek levéltáraival sincsen szerencsénk. A szentté avatásról szóló pápai okleveleket a magyar királynak, Jób esztergomi érseknek, Elvin váradi püspöknek és a váradi klérusnak kézbesíthették. A középkori királyi és a váradi egyházi levéltár elpusztult. A Prímási Levéltár ugyan gazdag anyagot tartalmaz, de itt

is döntően azok az oklevelek maradtak meg, amelyek az érsek és a székesegyház jogaira vonatkoztak. Ilyen tartalmú okleveleket ebből az időszakból mindkét pápától őriznek Esztergomban, de szentté avatásról szólót nem.

Az sem kedvezett az oklevelek fennmaradásának, hogy a szentté avatás joggal lezárt ügy volt. Megtörténte után nem pereskedtek miatta, mint ahogy birtokügyekben számtalanszor megtették, szerencsés esetben oklevelek sokaságát hagyva az utókorra. Gondoljuk meg, ha Gergely legátus említett oklevele másolatban nem maradt volna meg III. Ince pápa regisztrumkötetében, akkor még annak sem lenne írásos bizonyítéka, hogy kétszer járt követként Magyarországon.

Végül a rekonstrukció szükségessé teszi Gergely bíboros szerepének tisztázását a szentté avatási eljárásban. Spalatói Tamás szükséztűn csak annyit írt, hogy követi feladatát teljesítette (*legationis sue peregrisset officium*). Ebbe az általános megfogalmazásba minden további nélkül belefér, amit eddig tulajdonítottunk neki, hogy a helyszínen kihallgatta a tanúkat és felvette a vallomásaikat, majd második küldetése alkalmával részt vett az exhumálást követő szertartáson. A kérdés az, hogy volt-e ennél nagyobb szerepe Gergely legátusnak, nevezetesen rendelkezett-e különleges pápai felhatalmazással, amelynek birtokában ő avathatta szentté a magyar királyt Váradon. Ezzel a lehetőséggel nem számoltunk, s nem véletlenül.

Több évszázados gyakorlat után a szentté avatási eljárás jogi feltételrendszerét viszonylag későn, a 13. század első évtizedeiben fogalmazták meg. A kánonjogi szabályozás a mindenkori pápának biztosított kizárólagos illetékeséget a szentté avatásban. Az ide vezető folyamatban jelentős része volt III. Celesztin személyének, aki pápasága előtt Iacintus Bubonis néven közel ötven éven át bíborosként és számos alkalommal legátusként is tevékenykedett. Mint pápa – a magyar királyt nem számítva közénk – őt személyt avatott szentté. Ezzel a teljesítménnyel III. Honorius (1216–1227) és IX. Gergely pápával (1227–1241) együtt ő vezeti a középkori pápák szentté avatási listáját. Ám egyik esetben sem bízta a szentté avatást legátusára. Sőt, ragaszkodott ahhoz, hogy pápaként megerősítse egy korábbi eljárása érvényességét: 1173 elején ugyanis legátusként ő nyilvánította szentté Rosendo

püspököt, anélkül hogy erre pápai felhatalmazást kapott volna.

Iacintus Bubonis kardinális, a későbbi III. Celesztin – III. Sándor (1159–1181) pápa megbízásából – az Ibériai-félszigeten járt követségben, ahol szentté nyilvánította hitvalló Rosendo (907–977) püspököt, Dumio (Mondofiedo) egykori főpapját, és erről oklevelet állított ki. Ebből kiderül, hogy részletes vizsgálatot tartott, sok tanú igaz vallomásából és a püspök életrajzából (*tum ex multorum relatione veridica tum ex ipsius vite scripture recitatione*) tájékozódott a főpap tevékenységéről. A legendából kiírta életének fontosabb csodás eseményeit, majd a halála után történt csodákat. Ezeket megfontolva és León, Kasztília és Portugália uralkodói, továbbá számos főpap, szerzetes és nemes kérésére úgy döntött, hogy a püspök földi maradványait illőbb helyre vigyék át, s őt szentként tiszteljék. Ezért megparancsolta a bragai érseknek és püspöktársainak, hogy tiszteletére ünnepnapot jelöljenek ki és gondoskodjanak a test átviteléről. Egyúttal búcsúkövetet adományozott azoknak, akik az eseményen és a szent ünnepnapján megjelennek. Hogy nagyobb fogamatja legyen, három környékbéli püspököt bízott meg ennek kihirdetésével. A legátusi levélből egyértelműen megállapítható, hogy mindezt különleges pápai felhatalmazás nélkül tette. Hogy mi vitte rá erre a lépésre, azt megtudjuk a pápaként 1195-ben kiadott okleveléből: a helyszínen szerzett tapasztalatán, meggyőződésén túl a hite. Mint írta, hitt abban (*credidimus*), hogy a szentéletű püspököt be kell írni a szentek katalógusába és szentként kell tisztelni.

Legátusi döntésén nem kellett módosítania, de úgy érezte, hogy a formán igen. Ezért III. Celesztin pápaként 1195-ben megerősítette a több mint két évtizeddel korábbi szentté nyilvánítás érvényességét. Ennek alapján zártuk ki azt a lehetőséget, hogy III. Celesztin pápa különleges megbízást adott volna Gergely legátusnak Szent László kanonizálására.

III. Kelemen pápáról nem mondhatjuk el ugyanezt, mivel a szentté avatást több alkalommal átruházta legátusára. De ennek nincs különösebb jelentősége, mert őt halála megakadályozta abban, hogy Gergely bíboros második küldetésére bármilyen felhatalmazást adjon. A két pápa eltérő gyakorlata a szentté avatás módjáról megengedi a feltételezést, hogy a magyar királyt

Szent István és Szent László mint példamutató szent királyok Imre király 1198. évi oklevelében (Esztergom, Prímási Levéltár, Archivum Saeculare, Acta radicalia, I-I.)

szentté avató oklevelet III. Celesztin pápa állította ki, mégpedig nagy valószínűséggel 1191-ben. Az elveszett oklevél tartalmi-szerkezeti felépítése nyilvánvalóan a hasonló pápai kiadványok mintáját követte.

A SZENTTÉ AVATÁS KÖVETKEZMÉNYEI

A szentté avatás, majd az azt követő transláció 1192. június 27-én s e nap kötelező ünneppé nyilvánítása a kultusz kiteljesedését hozta magával.

A halotti liturgiával összefonódó kultusz liturgikus kultusszá vált. Ehhez liturgikus szövegek kellettek. Az átvitel ünnepére összeállították (bizonyára még nem teljesen végleges formában) a szent király tiszteletére mondott miséhez szükséges liturgikus szöveget (*officium*). A könyörgések az idézett mottóval összhangban utalnak a király bűnös voltára, de egyben azt is kifejezik, hogy Isten megbocsátott neki és az örökkévalóság dicsőségében részesítette.

További liturgikus alkotások is születtek Váradon, így a misén énekelt szekvencia és a szent ünnepének fényét emelő verses zsoltosma (*Historia ritmica*), melyet részben a *Legenda* szövege inspirált. Az ősgendához is hozzányúltak, két változatban is kibővítették azt újabb csodákkal.

A exhumálást követően a földi maradványok egy részét nem temették el újra díszesebb helyen, hanem ereklyeként megtartották. Szent László nevezetes fejereklyéjének fordultatos története is ekkor vette kezdetét. A váradi püspök több egyházi intézménynek ajándékozott a csontmaradványokból. Az elsők között vagy éppen legelsőként ekkor kapott a szebeni prépostság Szent László-ereklyét, és ezzel a szentté avatott uralkodó lett a társaskáptalan égi patrónusa. A szent tiszteletére a váradi székesegyházban a sírnál oltárt emeltek.

Sok helyen templomokat építettek, és a templom Szent László titulusa gyakran a település nevében is kifeje-

ződött. A kultusz átlépte a váradi egyházmegye határait, és hamarosan országossá vált. Ebben a folyamatban nyilvánvalóan jelentős része volt azoknak az egyházi intézményeknek, amelyeket Szent László alapított vagy legalább adománnyal gazdagított. A szentté avatott uralkodó ismertsége, a királyi udvar és a főpapok szerepe is gyorsította az országos elterjedést. Ebben sokat segített, hogy már régóta olvasható volt az ismeretlen krónikás összefoglalója az uralkodó eseményekben gazdag életéről.

Így nem meglepő, hogy a Szent László-zsolozsmában – meg a szekvenciában – a helyi kultusz mellett már az országos is helyet kapott. A szent király nem csupán Várad, hanem az egész magyar nép (*Hungarorum gens*) és Pannónia, azaz a Magyar Királyság büszkesége lett, sőt a himnusz műfajához illően óhaj formájában „a haza fáradhatatlan védelmezője és bajnoka” („*sis defensor indefessus et athleta patriae*”).

Az 1092. évi szabolcsi zsinat ünnep-listáját kiegészítették. Az egész ország számára mintául szolgáló esztergomi ünnep-lajstromba is 1083-ban szentté avatott és a *Szent László-legendában* szereplő öt magyar szenté mellé felvették Szent László ünnepét. Eszerint megkülönböztetett tisztelet illette meg a szent királyokat: Istvánt és Lászlót, Imre herceget, valamint Gellért püspököt, András és Benedek Zobor vidéki remeteket. A bibliai ihletésű megfogalmazás szerint azért lettek méltóak az ünnepélyes tiszteletre, ünnepnapjuk megülésére, mert „*az igen szerencsés Magyarország földjét az Úr szőlejében munkálkodva a keresztény tanítással teljesen átittatták*”. Illett ez az értékelés Szent László királyra is, hiszen a Szent István halálát követő trónharcok és pogánylázadások után sike-

rült megszilárdítania a keresztény életformát és továbbfejlesztenie az egyházszerkezetet.

A változás ékes bizonyossága Imre király 1198-ban kiadott oklevele. Ebben Szent István és Szent László neve (*sanctissimus rex Stephanus et beatus Ladislaus rex*) nemcsak egymás mellé került, mint az ünneplistában, hanem a két szent követendő minta lett Imre király számára. Miként az uralkodói jövedelmek tizedét a szent királyok az esztergomi érseknek adományozták („*sicut per sanctos reges erant donate*”), úgy járt el ő is, sőt a szent királyok példájára („*exemplo sanctorum regum*”) az esztergomi várban épülő királyi lakóházat is az esztergomi érseknek adományozta.

Összességében 1200 táján minden adott volt ahhoz, hogy a szentté avatott magyar király tisztelete az egész országban elterjedjen, művészi ábrázolások sokasága örökítse meg a lovagszent uralkodót, és Szent László a középkori Magyar Királyság legnépszerűbb szentjévé, népmondai hőségévé váljon. ♦

A tanulmány teljes változata megjelent a Szent király, lovagkirály. A Szent László-berma és koponyaereklye vizsgálatai című kötetben. (Győri Hittudományi Főiskola, 2017)

